

MAVZU: Hozirgi o'zbek adabiyot tilida lison – nutq – me'yor munosabati

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish 3-25 guruh talabasi

Do'smamatova Durdona

Reja

- Lison tushunchasi
- Nutq tushunchasi
- Me'yor haqida tushuncha
- Lison va nutq munosabati
- Lisoniy birliklar
- Nutq birliklari

LISON NIMA?

Lison – bu jamiyat tomonidan yaratilgan, avloddan-avlodga o'tib, ichki boshqaruvga ega bo'lgan til tizimi. U inson ongida mavjud bo'ladi va butun jamiyat uchun umumiy bo'ladi.

- ✦ So'z boyligi (lug'at tarkibi)
- Til tarkibidagi barcha so'zlar yig'indisi. Tilning eng boy va tez o'zgarishi.
- ✦ Grammatik qurilish
- So'zlarning o'rnatish va gap tuzilishi. Morfologiya va sintaksisni o'z ichiga oladi.
- ✦ Tovush tizimi
- Til tovushlari majmui (unli, undosh, urg'u, ohang). To'g'ri talaffuzni ta'chora.
- ✦ So'z yasash usullari
- Yangi so'z hosil qilish yo'llari (qo'shimcha qo'shish, so'z qo'shish va boshqalar).

Lisonning xususiyatlari

❶ Ijtimoiylik

Lison bir kishiniki emas.
U jamiyat yaratiladi va barcha uchun umumiy qilinadi.
buning uchun til uchun hamma uchun bir xil bo'ladi.

❷ Tizimlilik

Lison tartibli va o'zaro bog'langan tizimdir.
Tilda:

tovushlar tizimi,

so'z yasalish qoidalari,

gap joylari mavjud.

Har bir birlik bilan bog'liq holda boshqaring.

❸ Barqarorlik

Lison tez-tez o'zgarmaydi.
U uzoq tarixiy jarayonda shakllanadi.
O'zgarishlar bo'ladi, lekin asta-sekin yuz beradi.

❹ Umumiylik

Lison jamiyatning barcha a'zolari uchun umumiydir.
U individual emas, jamoa ishtirok etadi.

Nutq nima?

Nutq – lisonning amaliy qo'llanishidir.

Inson fikrini og'zaki yoki yozma shaklda ifodalasa, bu nutq so'zlaydi.

Nutq individual bo'ladi, ya'ni har kimning nutqi o'ziga xos.

Nutqning asosiy xususiyatlari

- **Shaxsiylik**
Har bir insonning nutqi o'ziga xos bo'ladi.
Masalan: "Men kitob o'qidim" va "Ali kitob o'qidi" – ikkalasi ham turlicha.
- **Vaziyatga bog'liqlik**
Nutq vaziyatga qarab o'zgaradi.
 - Rasmiy nutq
 - Do'stona suhbat
 - O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida suhbat
- **Og'zaki va yozma shakl**
 - **Og'zaki nutq** – suhbat, so'zlashuv, nutq so'zlashuvlari
 - **Yozma nutq** – maktub, maqola, kitob, insho
- **Erkinlik va ijodiy**
Nutqda so'zlarni erkin birlashtirish mumkin.
Shu orqali shaxsiy uslub va ohang hosil bo'ladi.
- **Til qoidalariga asoslanish**
Nutqoniy birliklar va me'yor asosida amalga oshadi.
Shu sababga ko'ra foydalanishi va tushunarli bo'ladi.

Me'yor nima?

Me'yor – adabiyot tilning to'g'ri qo'llanish qoidalar.

Me'yor til birliklarining to'g'ri talaffuz qilishi, yozilishi va tiklanishini tuzatish.

- **Talaffuz me'yori**
Tovushlarni aniq va to'g'ri aytish.
- **Imlo me'yori**
So'zlarni'da to'g'ri shakllar va belgilardan ko'chiring.
- **Grammatik me'yorlar**
So'zlar va gapning tuzilishi qoidaga mosligi.
- **Uslubiy me'yorlar**
Nutq vaziyatiga mos uslubni belgilash: rasmiy, og'zaki, ilmiy, badiiy.

Adabiy til me'yorlari

- **Fonetik me'yor**
 - Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish
 - Urg' va ohangni joyida joyida
- **Leksik me'yor**
 - So'zlarni mavzuga va vaziyatga mos keladi
 - Noaniq, nomaqbul so'zlardan saqlanish
- **Grammatik me'yor**
 - So'zlar shakli va gapni qoidaga mos qilish
- **Uslubiy me'yor**
 - Nutq vaziyatiga mos uslubni belgilash
 - Rasmiy, og'zaki, ilmiy, badiiy nutq

Lison va nutq munosabati

- **Lison – foydalanish, nutq – uni qayd etish**
- Lison – tilning tizimi, boshqaruv va birliklar majmui.
- Nutq – bu tizimning amalda qo'l, ya'ni gapirish yoki yo'l jarayoni.
- **O'zaro bog'liqlik**
- Nutq lison asosida keladi.
- Nutq orqali lison rivojlanadi va yangi so'zlar, ifodalar paydo bo'ladi.
- **Barqarorlik va o'zgaruvchanlik**
- Lison va umumiy bo'lsa,
- Nutq individual va vaziyatga qarab o'zgaruvchan.

Qisqacha:

Lison – tilning nazariy tizimi, tadqiqot majmui

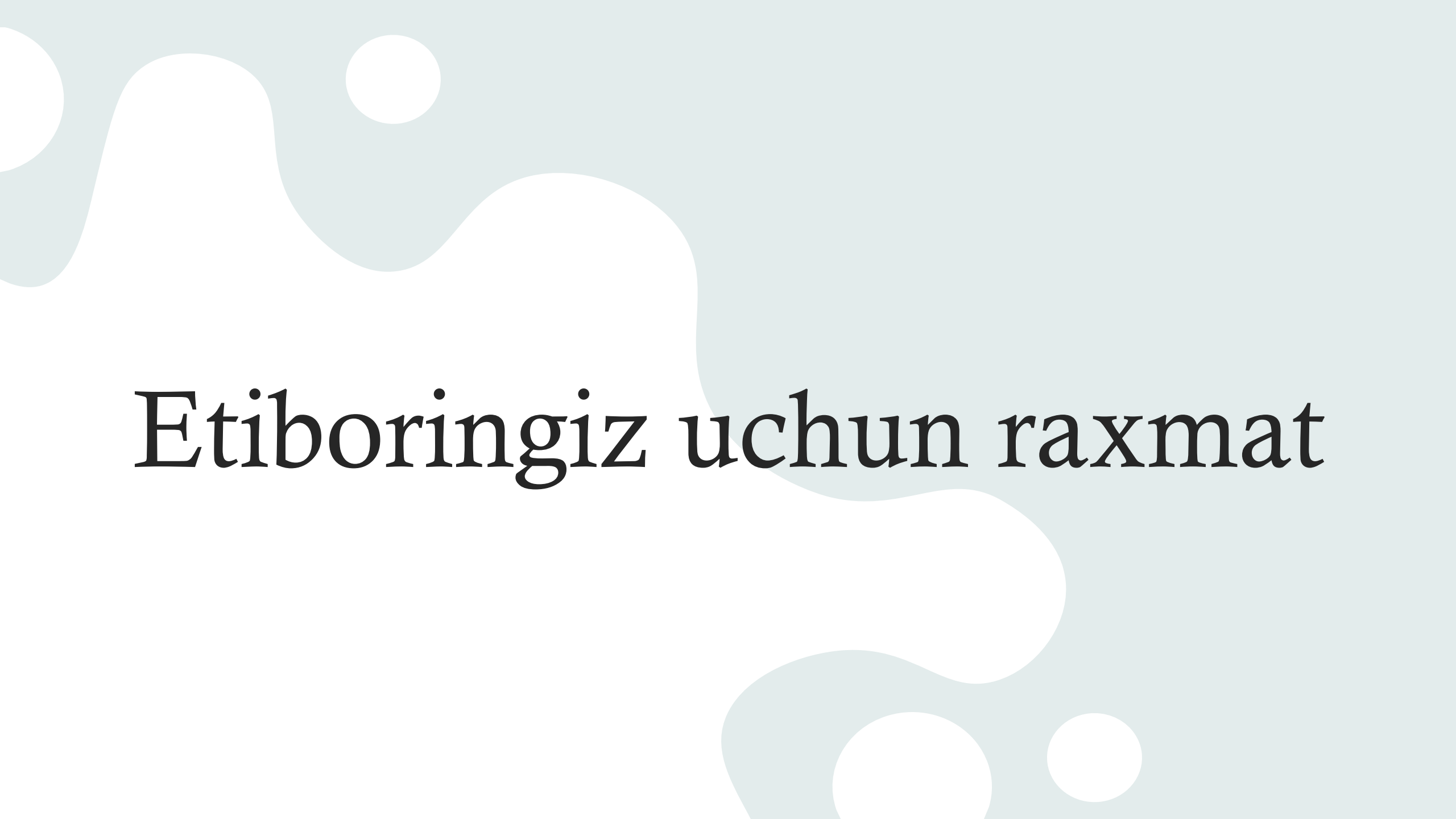
Nutq – bu tizimning amaliy qo'llanishi, shaxsiy ifoda

Lison	Nutq
Barqaror, uzoq vaqt davomida	O'zgaruvchan, vaziyatga qarab moslashadi
Til tizimi, qoidalar majmui	Tilning amalda qo'llanishi, gapirish/yozish
Nazariy birliklar mavjud (fonema, morfema, gap modeli)	Amaliy birliklar (so'z, gap, matn)
Jamiyatga tegishli, umumiy	Shaxsga tegishli, individua

MAVZUNING AHAMIYATI

Lison - Nutq - Me'yor munosabatini o'rganish tilshunoslik va adabiyot til madaniyati uchun, chunki:

- **Til madaniyatini oshiradi**
 - To'g'ri va aniq nutqga yordam beradi.
- **Nutq xatolarini kamaytiradi**
 - Me'yor va malakani bilishda nutqni boshqarish.
- **Adabiy tilni saqlaydi**
 - Jamiyatdagi til birligini va tushunarli aloqani ta'minlash.
- **Fikrni aniq ifodalash qiladi**
 - Lison va nutq birliklarini to'g'ri fikrlarni osonlashtirish.

Etiboringiz uchun raxmat